

Kivándorlás és menekültügyi kérdés a székelyudvarhelyi református egyházközség számadatai tükrében¹

(1908-1936)

Székelyudvarhely református felekezeti lakossága vonatkozásában - amely az 1910-es népszámlálás adatai szerint a teljes népesség 29,8%-át tette ki² -, az 1908 és 1936 közötti időszakban igen nagyarányú népességváltozást figyelhetünk meg. E nagyarányú demográfiai változást, a kiváltó okok és az ismert célállomások tekintetében három időbeni periódusra oszthatjuk.

Az első időszak, melynek kezdete feltételezhetőleg már a korábbi időszakra nyúlik vissza, 1908-tól kezdődik, és hozzávetőlegesen a háború kitörésének évéig tart³. Ez alatt az időtartam alatt a kivándoroltak mindegyike - egy kivétellel - Amerikába távozott.⁴ Ezt a fajta migrációt alapvetően gazdasági és népességi okokra lehet visszavezetni. Nagysága, illetve létszámaránya tekintetében jóval alulmarad a későbbi időszakok lakosságcsökkenéseinek. Jellemző továbbá erre az időszakra, hogy főleg kis családok, illetve házaspárok vállalkoztak a kivándorlásra, valamint jellemző az, hogy néhány év kinttartózkodás után az új világba vándoroltak hazatértek szülőföldjükre.⁵ Ennek időpontjának megválasztása sem volt véletlenszerű, minthogy legtöbbször 1920 júniusában tértek haza.⁶ A kivándoroltak társadalmi megoszlásáról is képet nyerhetünk. Az ismert adatok függvényében a meghatározó elem a kézművesipar területéről került ki, melyek között több asztalost, szabót és csizmadiát is találunk.⁷

A második periódus - minthogy az 1916 és 1918 közötti időszakra vonatkozólag a változás "*nem történt*" bejegyzés szerepel - 1919-től kezdődik. Ennek az időszaknak a háttérében, a kiváltó okok tekintetében már egészen más történelmi események állnak.

1918 novemberében a cseh, szerb és román csapatok megkezdték az antant által számukra kilátásba helyezett magyarországi területek megszállását. Már a főhatalomváltás kezdeti szakaszában jellemző gyakorlata volt az újonnan berendezkedő román impériumnak, hogy hatalmi eszközeinek felhasználása révén igyekezett a magyar polgári közigazgatás minden szintjén a hatalmat átvenni, valamint a rendészeti szervek valamennyi ágazatában saját fegyveres testületeit felállítani, alkalmazásba venni. Ez a folyamat a magyar igazgatás rendszerét alapjaiban érintette. Erdély és a kelet-magyarországi országrész területén, a megszálló román hatalom katonai-politikai berendezkedésével szinte egyidejűleg indult meg az a folyamat, melynek keretében a területnek, különösen a városok határozott magyar etnikai jellegét - a magyarság elüldözése révén - erőszakosan meg kívánták változtatni. A kényszerhatások alkalmazása vagy a magyarság megtagadását, vagy a lakóhely kényszerű elhagyását eredményezte. A kiutasítások már a megszállás első időszakában megindultak, de nagyobb arányokat tulajdonképpen csak a tanácsköztársaság bukását követően, valamint a békeszerződés aláírása után öltöttek. Ettől az időponttól kezdve a román megszálló hatalom katonai és polgári igazgatási szervei rendszeresen utasították ki elsősorban a magyar tisztviselőket, majd mindazokat, akiknek tartózkodási helye egyben nem születési helye, s végül azokat is, akik a megszállott területen születtek ugyan, de a huzamosabb tartózkodást nem tudták igazolni. Az így érintettek leginkább az intelligencia, az állami hivatalnokréteg, a hadifogságból hazatért katonák, és a diákok közül kerültek ki. Automatikusan kiutasítás alá estek továbbá azok, akik 1913. január 1. után költöztek az érintett területre.

Bizonyos esetekben azonban a román hatalom átmenetileg kényszerű volt a magyar hivatali adminisztráció személyzetét alkalmazásban tartani illetve az alá kényszeríteni, mivel annak felváltására nem állt rendelkezésére megfelelő szakképzettséggel bíró román hivatali alkalmazott. Ennek érdekében a kényszer alkalmazását is megengedhetőnek tartották. Az erre szolgáló leggyakrabban alkalmazott eszköz, a botbüntetés és a román királyra történő hűségeskü kikényszerítése volt. A hűségeskü letételének pillanatától a tisztviselők román állampolgárnak minősültek, s az elkövetkezőekben rájuk nézve a román törvények vonatkoztak. Az így lett román tisztviselőkkel a román állam szabadon rendelkezhetett, s szabadon dönthetett afelől, hogy munkaerejét hol veszi alkalmazásba. Ez

gyakran jelenthette a Moldvába vagy Havasalföldre való hivatali áthelyezést. A szabályozás szerint az esküt tevő tisztviselők minden addigi illetményeikkel és jogaikkal kerültek átvételre, azon további megkötéssel, hogy a magyar kormány által számukra hozott rendelkezéseket nem fogják elismerni, illetve a magyar kormánnyal való minden szintű kapcsolataikat megszakítják. Aki ezt elmulasztotta, az véleményük szerint hazaárulást követett el. Rendeletben fogalmazták meg továbbá mindazokat a szankciókat is, amelyeket a hűségeskü letételét megtagadó tisztviselőkkel szemben alkalmaztak. Ezek szerint a hűségeskü megtagadó tisztviselőket hivatali működésüktől eltiltották, állásukból elbocsátották, továbbá azok minden illetményüktől és kilátásban lévő nyugdíjigényüktől elestek. Mindezen kívül, azon volt tisztviselőket, kiknek állandó foglalkozása nem volt kimutatható, a román katonai parancsnokság kiutasította az ország területéről.

Székelyudvarhelyen, 1919. január első napjaiban a megszálló csapatok parancsnoka összehívta a város mintegy 350 tisztviselőjét, és arra való hivatkozással, hogy ezek után "*egész Szolnokig minden Románia*", felszólította őket a hűségeskü letételére. Paál Árpád, Udvarhely megye helyettes alispánjának vezetésével engedetlenségi mozgalom bontakozott ki, melynek eredményeképpen az összes tisztviselő megtagadta az eskü letételét. Erre 34 főt letartóztattak és Segesvárra hurcoltak. A megfélemlítés és fenyegetés eszköze révén a magyar tisztviselőket átmenetileg munkájuk elvégzésére kényszerítették.

Az 1919 és 1922 közötti időszakban⁸ összesen 258 ember kényszerült a székelyudvarhelyi református egyházközség területéről elköltözni. Az önkéntesen távozottak, az ún. repatriáltak vagy optások, illetve az eltávozásra kényszerítettek, az ún. expatriáltak döntő többsége Magyarországra távozott.⁹ Ezen időszokban a kivándoroltak létszáma, az előző periódushoz képest jelentősen megnövekedett. E mellett a távozásra kényszerítettek társadalmi összetétele is megváltozott, amelyre azonban csak áttételesen lehet következtetni. Erre a tényre nem csak az általános történelmi helyzetből, hanem abból is következtetni lehet, hogy például az 1919-es évben¹⁰ kivándorolt 31 főből 10 fő rendelkezett doktori címmel¹¹, amely legalábbis azt jelzi, hogy a kivándoroltak a városi intelligencia rétegéből kerültek ki.¹² Noha az elvégzett vizsgálat kizárólagosan a református egyházközség veszteségeit veszi számba, általánosságban is megállapítható, hogy az 1919-es év az, amelynek során a székelyudvarhelyi tisztviselői, közhivatalnoki, közalkalmazotti réteg döntő hányada kényszerült távozásra.¹³ A kiutasított családtagjainak létszámát tekintve is jelentős változás figyelhető meg. Míg korábban - és az ezt követő időszakban is - inkább a gyermek nélküli családok választották az önkéntes elvándorlást, melynek mozgóatója leginkább a gazdasági tényezőkben keresendő, addig az 1919 és 1922 közötti időszakban a kényszerhatások következtében bekövetkező változások váltották ki az elvándorlást, és több esetben figyelhető meg a 4-7 gyermekes családok elvándorlása is.¹⁴ Külön csoportját alkotják a kivándoroltaknak azok, akik tanulmányaik folytatása céljából voltak kényszerűek a magyar állampolgárságot választani. Meghatározó adat továbbá, hogy az 1919-es évben kivándoroltak közül csupán egy fő tért vissza szülőföldre.¹⁵

Ssz.	A kivándorlás éve	Kivándorolt személyek száma	Családtagok száma	Adott évben összesen
1.	1919	31	80	111
2.	1920	12	17	29
3.	1921	16	22	38
4.	1922	27	53	80

Összesen	86	172	258
-----------------	-----------	------------	------------

Az 1920 és 1921-es évek folyamán a kivándorlás célállomása változatlanul Magyarország.¹⁶ Annyiban azonban változnak a körülmények, hogy a távozásra kényszerítettek döntő többsége már kizárólagosan csak házastársával utazott.¹⁷ Érdekes adat lehet továbbá a kivándoroltak nemek szerinti megoszlásának vizsgálata, mely szerint 1920 és 1921 között a kivándoroltak döntő hányada férfi, nő mindösszesen négy volt.¹⁸

A román kormány által kiutasított személyeket az erre a célra összeállított, úgynevezett menekültvonatokon toloncolták a határra, amelyeket a határállomásokról nagyobb, főleg fővárosi tároló pályaudvarokon helyeztek el. Az így előállított súlyos menekültügyi helyzet szükségessé tette a kormányzat központi beavatkozását. A kezdetben létrejövő menekültügyi kormánybiztosság azonban nem tudott megbirkózni az így előállt igen kritikus helyzettel. 1919. szeptember folyamán a kormány felállította a Békeelőkészítő Iroda úgynevezett erdélyi csoportját, amely az 1921. április 28-án tartott minisztertanácson az összes menekültek ügyeinek intézésére, a menekültek segítésére, támogatására Petrichevich Horváth Emil vezetésével Országos Menekültügyi Hivatallá (OMH) alakult. Az OMH csúcsszerve az Országos Menekültügyi Tanács volt, amely területi alapon három főosztállyal rendelkezett.¹⁹ Feladata volt a menekültek élelmezése, közszükségleti cikkekkel való ellátása, lakáshoz, álláshoz juttatása, átképzése, jogvédelmük, gyógykezelésük megszervezése és minden olyan intézkedés megtétele, amely végső soron a menekültügyi végleges megszüntetését célozta.

Összességében kimutatható, hogy az elszakított területekről 1918. november 30-a és 1924. június 30-a között 350 000 menekült érkezett a maradék ország részterületre. Az adott időszakban érkezett menekültek területi bontás szerinti számadatai a következők:²⁰

A menekülés éve	Erdély és Kelet-Magyarország	Felvidék	Délvidék	Nyugat-Magyarország	Összesen
1918	40 952	12 373	5 459	499	59 283
1919	33 551	57 783	19 239	576	111 149
1920	79 773	31 606	10 551	112	122 042
1921	19 879	1 722	4 023	34	25 658
1922	13 651	2 310	4 705		20 666
1923	7 536	852	541		8 929
1924	1 693	195	385		2 273

Összesen	197 035	106 841	44 903	1221	350 000
-----------------	----------------	----------------	---------------	-------------	----------------

A területében jelentősen megcsonkított ország, amelyet a háború és a forradalmak kora gazdaságilag is a működésképtelenség határára taszított igen nehezen tudott megbirkózni a menekültek e jelentős tömegével. A legalapvetőbb problémát a menekültek elhelyezése és élelmezése jelentette. A lakhatási körülmények kialakításának egy igen sajátos módja a vidéki és Budapest külvárosi pályaudvarokon létrehozott vagonvárosok voltak, amelyek éveken keresztül jelentettek otthont a határon túlra került területekről érkező menekültek számára. Az ország területén található budapesti és vidéki úgynevezett vagonlakók száma, az évi legmagasabb számadatot alapul véve a következőképpen alakult:²¹

	Budapesten		Az ország egész területén	
Év	vagonok száma	vagonlakók száma	vagonok száma	vagonlakók száma
1920	1540	3840	4137	16 500
1921	1231	4213	4617	16 098
1922	531	1480	2708	7600
1923	146	365	1268	3834
1924	124	310	898	2694

A vizsgált forrás tükrében a Székelyudvarhelyről elköltözött népesség elvándorlásának harmadik periódusa az 1923 és 1936 közötti időszakra tehető. Az 1922-es átmeneti, "külső", illetve belső migráció által is vegyesen jellemezhető évet követően, 1923-tól már kizárólagosan a már megváltozott országhatárokon belüli népességmozgás vált meghatározóvá. Különbség mutatkozik e két év tekintetében abban a vonatkozásban is, hogy míg 1922-ben a népesség kizárólagosan a szomszéd vármegyék valamelyikébe, illetve a Székelyföld egyéb vármegyéjébe költözött²²; addig 1923-tól kezdve jellemzővé válik az Erdély távolabb eső vidékeire²³, 1924-től pedig a hegyeken túli román területekre irányuló vándorlás.²⁴ Érdekes adat továbbá, hogy az 1923 és 1936 közötti időszakban összesen két fő - három illetve egy családtaggal - költözött Budapestre. Az elköltözött családok szerkezete is megváltozik, és újra jellemzővé válik az egy, illetve két családtaggal történő elköltözés. Összehasonlításképpen ebben a harmadik periódusban, az erre az időszakra eső 14 év alatt összesen 91 fő, családtagokkal kiegészülve, mintegy 241 fő református felekezeti lakos költözött el Székelyudvarhelyről, míg az 1919 és 1922 közötti második periódus 4 éve alatt 258 fő kényszerült menekülésre. Ezek a szám adatok is világosan rámutatnak arra a körülményre, hogy a főhatalomváltás idején és az azt követő években igen komoly kényszerítő körülmény hatott, nem csak a székelyudvarhelyi református magyarságra, hanem felekezeti hovatartozás nélkül általában az erdélyi, és határon túli területre került magyarságra, különös tekintettel a magyar köztisztviselői rétegre, amely lényegében, a változások következtében megszűnt létezni.

Összesítő táblázat az 1908 és 1936 közötti időszak létszámveszteségének kimutatására.

Periódusok		Kivándoroltak száma	Családtagok száma	Kivándoroltak összesen	Visszatértek száma
1.	1908-1915	35	n.a.*	35	15
2.	1919-1922	86	172	258	1
3.	1923-1936	91	150	241	0
S	1908-1936	212	322	534	16

* n.a.:nincs adat.

Irodalom

Magyar statisztikai közlemények. Tom. 42. A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. (A népszámlálás főbb adatai.) Athéneum Nyomda, Budapest, 1912.

Dr. Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről.* Pesti Nyomda, Budapest, 1924.

Jegyzetek

¹ A vizsgálat alapja az, a székelyudvarhelyi Református Esperesi Hivatalban található "Kivándorlás" című kimutatásjegyzék, amely a székelyudvarhelyi református egyházközségből 1908 és 1936 között kivándorolt, illetve elköltözött lakosok számát tartja számon.

² A város teljes lakossága 1910-ben 10 244 fő volt, melyből 5729 római katolikus, 3000 református, 359 ágostai hitvallású evangélikus, 640 unitárius, 256 izraelita, 164 görög katolikus, 93 görög keleti, és 6 egyéb felekezetű. (Forrás: Magyar statisztikai közlemények. Tom 42. A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. A népszámlálás főbb adatai. Athéneum Nyomda, Budapest, 1912, 454.

³ Az 1915-ös évben - amely még ebbe a periódusba sorolható - 3 főt vehetünk számba. Ezek közül kettő nő, egy pedig feltételezhetőleg még nem érte el a hadkötelezettségi korhatárt (Ifj. Verestói Dániel).

⁴ 1908 és 1915 között 34 fő kivándorlását veszi számba a forrás, melyből 30 fő Amerikába, 1 pedig Romániába távozott.

⁵ A 34 kivándorolt személyből összesen 15-en tértek vissza szülőföldjükre, ami 44%-os aránynak felel meg. Volt

azonban olyan év is (1915), amikor a kivándoroltak valamennyien hazatértek.

⁶ 1910-ben és 1916-ban egy, 1919-ben kettő, 1920-ban nyolc (ezen belül "1920. június" külön megjelöléssel három), 1921-ben pedig három fő tért haza.

⁷ A 34 kivándorolt közül hatnak ismert a foglalkozása, valamint két név mellett szerepel a családi állapotra vonatkozó "hajadon leány" megjegyzés.

⁸ Az Országos Menekültügyi Hivatal fennállásának és működésének időszaka az 1918 és 1924 közötti időszakra esik. Székelyudvarhelyen azonban az impériumváltás következtében bekövetkezett, a magyar tisztviselői réteg társadalmi struktúrájának lebomlásának folyamata már 1922-re lezajlott.

⁹ 1919 és 1921 között a kivándorolt 178 személyből 176 Magyarországra, 2 pedig Amerikába vándorolt. Az 1922. évben a kivándoroltak 40,7%-a (11 fő) költözött Magyarországra, a többi hányad (16 fő) a belső migráció keretében, az új országhatárokon belül választott magának más lakhelyet. Az 1922-es év tehát átmeneti évként fogható fel, amely már részben a harmadik periódus keretei közé tartozik.

¹⁰ A vizsgált forrásban az 1919-es évtől kezdődően jelenik meg a családtagok számát kimutató rovat.

¹¹ Ezek feltételezhetően az államigazgatásban tevékenykedő személyek voltak, foglalkozás szerint: bírók, jegyzők, fogalmazó, stb.

¹² Az 1919-ben távozottak közül egy fő esetében van csak foglalkozás megjelölve (csendő), aki szintén az állami alkalmazásban álló köztisztviselők körébe tartozik.

¹³ A székelyudvarhelyi, mintegy 350 főt kitevő köztisztviselői karból az 1919-es év folyamán - családtagokkal együtt - mintegy 111 fő kényszerült távozni.

¹⁴ 1919-ben, a kivándorolt 31 fő mellett 80 további családtagnak kellett távozni.

¹⁵ Szentkirályi Andorné, három családtagjával 1921-ben tért vissza Székelyudvarhelyre.

¹⁶ Az 1920 és 1921-es évek folyamán az összesen kivándorolt 67 fő közül 56 Magyarországra, 2 pedig Amerikába vándorolt ki.

¹⁷ Az 1920 és 1921 közötti időszakban kivándorolt 28 fő közül mindösszesen 4 volt, aki nem csak házastársával távozott.

¹⁸ A jelzett négy személy közül egy (valószínűleg) testvér, egy özvegy, egy feleség és egy különálló volt.

¹⁹ A három területi főosztály: a kelet-, észak-, és délmagyarországi főosztály, amelyek az erdélyi menekülteket segítő ügyosztályból alakult meg. A három főosztály megalakítása után jött létre az un. segélyezési főosztály.

²⁰ Forrás: Dr. Petrichevich Horváth Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről*. Budapest, 1924, 37. (A könyvben szereplő táblázat az évenkénti összesítő adatok tekintetében pontatlan számadatokat ad meg!)

²¹ Forrás: Dr. Petrichevich Horváth Emil 1924, 38-39. alapján.

²² Az 1922-es évben a következő ismert helységekre történt elvándorlás: Parajd, Csíkszereda, Oklánd, Gyergyószentmiklós, Patakfalva, Bethlenfalva, Pálfalva, Farcás, Segesvár, Dicsőszentmárton, Székelydálya.

²³ Az 1923-as évben ismert kivándorlási helyek: Brassó, Medgyes, Temesvár, Nagyszeben, Karácsonfalva, Oklánd.

²⁴ Az 1924-ben kivándoroltak közül 2 fő, 1-1 családtaggal Bukarestbe, egy fő pedig szintén egy családtaggal Ploiesti-be költözött.

- Kántor Zoltán: A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése?
- Bakk Miklós: A menetközbeni paradigma
- Bauer Tamás: A státustörvény: kisebbségvédelem helyett "nemzetpolitika"
- Bíró Béla: Megkülönböztetett diszkrimináció?
- Bodó Barna: Eseménytörténet és szellemrajz
- Borbély Zsolt Attila: A státustörvény: magyar nemzetstratégiai alapvetés és nemzetpolitikai lakmuszpapír
- Brigid Fowler: Hozzászólás Kántor Zoltán vitaindító írásához
- Majtényi Balázs: A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény vitás jogi kérdései
- Németh Zsolt: A határokon átívelő nemzeti integráció jegyében
- Tabajdi Csaba: A kedvezménytörvény1 1989-ben kezdődött a kisebbségi rendszerváltozás folyamatában
- Tóth Judit: Sem nemzetpolitika, sem kisebbségvédelem
- Plugor Magor: A státustörvény vitája a Magyar Hírlapban
- 2001. évi LXII. Törvény a szomszédos államokban élő magyarokról
- A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról
- A Magyar Köztársaság Kormányának és Románia Kormányának egyetértési nyilatkozata
- John Hutchinson: Etnicitás és modern nemzetek
- Bárdi Nándor - Kovács Éva - Misovicz Tibor: Politikai attitűdök, nemzeti önképek az erdélyi magyarság körében (1997)
- Fráter Olivér: Kivándorlás és menekültügyi kérdés a székelyudvarhelyi református egyházköztség számadatai tükrében (1908-1936)
- Kántor Zoltán: Az RMDSZ és a romániai magyar társadalom: alternatívák vagy kényszerpályák?
- Salat Levente: Javaslat a romániai magyar kisebbségi társadalom intézményes keretének megreformálására
- Veress Emőd: Észrevételek a törvényerejű kormányrendeletek romániai gyakorlatáról
- Alt Mónika - Boga Emese: Se vele, se nélküle
- Csata Zsombor: A politikai-adminisztratív elit változásai Csíkszeredában
- Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A kisebbségvédelem megvalósulása a nemzetközi szervezetekben (ENSZ, ET, EBESZ, KEK)
- A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1990

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék